

Vroedschapspenningen als vroege vorm van presentiegeld

Paul H.A.M. Abels

Nog vers in het geheugen staan waarschijnlijk de beelden van parlementariërs die in groten getale op vrijdagochtend het presentieregister tekenden van het Europarlement in Straatsburg en zich vervolgens naar het station spoedden om huiswaarts te keren. Met de registratie van hun aanwezigheid stelden zij hun riant vergoeding veilig, zonder daarvoor de van hen verwachte tegenprestatie te leveren. De aan- en afwezigheid op vergaderingen van vertegenwoordigende lichamen is niet alleen een probleem van de Europese Unie, maar is van alle plaatsen en alle tijden.

Ook een kleine Hollandse stad als Gouda had hiermee al in de 17e eeuw te kampen. Leden van de vroedschap, een uit 28 vooraanstaande burgers bestaand bestuursorgaan, hadden er ook een handje van niet op te komen dagen bij belangrijke bijeenkomsten of veel te laat – ruim na het optekenen van de namen van de aanwezigen – binnen te komen. Toen dit gedrag, dat zeer hinderlijk en vertragend kon zijn voor de besluitvorming over bijvoorbeeld de stedelijke wetgeving en standpuntbepaling van Gouda in de Staten van Holland, de spuigaten uit begon te lopen, werd besloten boetes op te leggen. De hoogte van deze boete, zes stuivers per keer, sorteerde echter niet het gewenste effect. Blijkbaar hadden de doorgaans

Voorzijde van de Goudse vroedschapspenning uit 1691

vermogende vroedschapsleden er geen probleem mee dit voor hen bescheiden bedrag in de boetepot te stoppen, want hun presentie en betrokkenheid bleef zeer te wensen overhouden.

Niet straffen maar belonen

Op 1 januari 1691 besloot de Goudse vroedschap het over een andere boeg te gooien, in navolging van een aantal andere Hollandse steden. In plaats van een boete voor afwezigheid, werd een beloning ingesteld voor degenen die wel – en op tijd – ter vergadering verschenen. Waarschijnlijk zagen de vroede heren wel in dat een beloning in de omvang en de vorm van de eerdere boetes even-

min zoden aan de dijk zou zetten. Daarom werd gekozen voor een beloning die appelleerde aan de eer en status van de vroedschapsleden. Dat werd geprobeerd met een speciaal voor dit doel ontworpen vroedschapspenning, die het belang en de waardigheid van het ambt onderstreepte en ook nog eens een veel hogere tegenwaarde had dan die zes stuivers. In de notulen werd de beoogde penning overigens bescheiden aangeduid als ‘een penningse ter waerde van een oort van een rijcksaelder of daer omtrent’, ongeveer 14 stuivers in die tijd. Voor elke vergadering waaraan de leden deelnamen zouden zij voortaan zo’n penning krijgen met de genoemde zilverwaarde.¹

De vier burgemeesters van Gouda kregen opdracht van de vroedschap een ontwerp voor de penning te laten maken. Die klopten vervolgens aan bij Arent Lepelaer, een verdienstelijk tekenaar in de stad, die al vanaf 1688 in opdracht van het kerkbestuur werkte aan een reeks kleurentekeningen van alle Goudse Glazen.² Hij zou ook bekendheid verwerven met tekeningen van markante Goudse gebouwen, waarvan er enkele een plek kregen in de bekende stadsgeschiedschrijving van Ignatius Walvis uit 1713. Lepelaer kreeg een beloning van 18 gulden in het vooruitzicht gesteld voor zijn werk. Hij kwam uiteindelijk met een gedetailleerd ontwerp, dat aan beide zijden de nodige symboliek bevatte.

Aan de voorzijde plaatste Lepelaer een gekroond stadswapen, met daaronder op een halfroond lint de

wapenspreuk van de stad: PER ASPERA AD ASTRA (‘Door de doornen naar de sterren’). Onduidelijk is overigens waarom hij daarbij na elk woord een punt meende te moeten zetten. Het stadswapen wordt geflankeerd door twee borstbeelden, die op een sokkel staan. Op de linker-sokkel staat FLOR.V., onmiskenbaar de Hollandse graaf Floris de Vijfde die Gouda in 1572 stadsrechten gaf. Rechts staat op de sokkel CATZ EQ., Nicolaas van Cats. De vermelding van Van Cats op de munt is historisch gezien betwistbaar, want deze voogd van de Hollandse graaf in de tijd dat deze nog minderjarig

was, geldt tegenwoordig niet meer als een grondlegger van de stad.³ Achter het stadswapen is een vrouwenfiguur te zien. Zij heeft het hoofd naar links gewend en houdt in de rechterhand een vaandel met de tekst JAC. COM. Die tekst verwijst naar gravin Jacoba van Beieren, die tijdens de Hoekse en Kabeljauwse twisten steun genoot van Gouda en de stad daarvoor beloofde. Boven dit tafereel staat CONDITORIBVS, wat zoiets betekent als ‘Aan de stichters van de stad’.

Aan de keerzijde van de penning koos Lepelaer voor een gezicht op de stad vanaf de overkant van de Hollandse IJssel. De toren van de Sint-Janskerk priemt in het midden omhoog als een opgestoken vinger. De enorme lengte van de kerk, inclusief de vierlingstoren, is duidelijk weergegeven. Naast de Sint-Janstoren zijn maar liefst acht andere torens in de stad te zien. Ook de Veerstaalpoort is te herkennen, de havensluis en helemaal rechts de molen op de plek waar ooit het kasteel stond. Boven de stad staat in een halfronde cirkel de tekst NUMMUS SENATORIVS (Vroedschapspenning). Op de voorgrond is levendig scheepvaartverkeer op de IJssel gezien en een zittende riviergod, met een naar beneden gerichte drieland.

Gravin Jacoba van Beieren, beeld voorzijde oude Stadhuis (foto Nico J.Boerboom)

1. Eerder werd over de penningen geschreven door: G.J.J. Pot, ‘Uit Gouda’s Verleden IV’, in: Goudsche Courant, 11-10-1924; H.J. van der Wiel, ‘De vroedschapspenningen van Gouda’, in: De Beeldenaar 9 (1985) 105-106.

2. H. van Dolder-de Wit, Met tekenstift, burijn en penseel. De prenten- en schilderijencollectie van de St. Janskerk te Gouda, (Gouda 1998), 25-28; zie over de markante familie Lepelaer ook: H. van Dolder-de Wit, P. Ernst, De Lepelaers: ‘een roerige Goudse familie in de zeventiende eeuw’, in: Tidings van Die Goude 17 (1999) 115-124.

3. G.J. Janssen, ‘Goudse vroedschapspenning in Museum Rotterdam’, In: Nieuwsbrief Historische Vereniging Die Goude nr. 80 (februari 2016), 10. Zie over Cats’ bescheiden rol ook P.H.A.M. Abels e.a. (red.), Duizend jaar Gouda. Geschiedenis van een Stad, Hilversum 2002, 51-52.

Met zijn ontwerp was Lepelaer overigens niet bijzonder origineel. De eerste stad die ertoe overging dergelijke vroedschapspenningen te laten slaan was Leiden, in 1671. Deze, maar ook veel penningen van andere steden die dit voorbeeld navoldden, geven een stadsgezicht te zien. Ook daar wordt geprobeerd met de vermelding van stichters van de stad of historische gebeurtenissen aan te sluiten bij het roemruchte verleden van de betreffende stad. Ook buiten Holland kreeg deze praktijk navolging, zoals in 's-Hertogenbosch, Middelburg, Nijmegen en Leeuwarden. Overigens ging Alkmaar over tot invoering van de penning, nadat haar vroedschap zich in 1692 in Gouda op de hoogte gesteld had van de ervaringen en de kosten.⁴

Terwijl Lepelaer zich aan de tekentafel had gezet om dit ontwerp te vervaardigen, hadden de burgemeesters reeds contact gelegd met de stempelsnijder Josias Hansz. Drappentier, telg uit een vooraanstaand graveursgeslacht van Vlaamse origine. Die kreeg de opdracht stempels te vervaardigen van het ontwerp, zodra dit was goedgekeurd. Zijn advies om de penningen wat meer zilver te laten bevatten dan eerder was besloten, werd overgenomen. Waarschijnlijk wist Drappentier de burgemeesters ervan te overtuigen dat hij hiermee een betere kwaliteit penning kon afleveren, die passend was bij de status van het hoogste Goudse bestuurscollege. Het zilver, in combinatie met de door Lepelaer verbeelde thematiek, was er overduidelijk op gericht de ontvangers te bevestigen in hun gevoel, dat zij een voornaam ambt vervulden; een ambt dat rechtstreeks terug te voeren was op de stichters van de stad. Dat zij in een lange traditie stonden, werd met de uitvoering en de weergegeven historische persoonlijkheden nadrukkelijk onderstreept.

Invoering

Het duurde bijna een jaar voordat het hele productieproces van de vroedschapspenning was afgerond. In de vergadering van 17 december 1691 lieten de burgemeesters de vroedschap weten dat de stempels gereed waren. Al met al was het een kostbare aangelegenheid geworden. Voor het maken en snijden van de stempels met het ont-

Keerzijde van de Goudse vroedschapspenning uit 1691 met het gezicht op Gouda

werp van Lepelaer rekende Drappentier een bedrag van 370 gulden. De penningen werden vervolgens geslagen door Mattheus Sonnemans, de muntmeester te Dordrecht. Die had eerder al voor andere Hollandse steden vroedschapspenningen geslagen. De Goudse vroedschap bestelde bij hem maar liefst drieduizend penningen. Daarmee meenden de vroede heren een groot aantal jaren vooruit te kunnen.

Opmerkelijk is dat Sonnemans naast de bestelling van zilveren penningen ook nog eens de opdracht ontving zeventig exemplaren af te slaan in goud. De totale factuur voor Gouda bedroeg daardoor de voor die tijd niet onaanzienlijke som van 4839 gulden. Overigens blijkt uit de stadsrekeningen dat de kosten van de gouden penningen, 1498 gulden, niet door de stad zijn betaald, maar door de ontvangers van deze penningen. Daaruit

4. C.W. Bruinvis, 'De Alkmaarsche vroedschapspenning', in: Tijdschrift van het Nederlandsch Genootschap voor Penningkunde 30 (1895), 52.

5. Van der Wiel, De vroedschapspenningen van Gouda, 5-6.

6. P.H.A.M. Abels, 'Daniël de Lange. Een in vergetelheid geraakte Goudse historicus en muntenkenner', in: Tidings van Die Goude. Tijdschrift Historische Vereniging Die Goude 36 (2018), 68-72.

Tweede versie van de Goudse vroedschapspenning uit 1706

kan opgemaakt worden dat de gouden exemplaren particulier zijn besteld, vermoedelijk door vroedschapsleden die naast de te verzilveren exemplaren ook een luxe versie van de penning begeerden voor het eigen ‘trofeenkastje’.

De zilveren penningen zouden in de praktijk ook daadwerkelijk worden ingewisseld tegen contant geld. Op 23 oktober 1696 werd de thesaurier, kassier van de stad, door de vroedschap gemachtigd de penningen – die een doorsnee hadden van 33 millimeter en een gewicht van tussen de 9,4 en 9,9 gram – in te nemen tegen een bedrag van 22 stuivers. Daaruit valt af te leiden dat de zilverwaarde die oorspronkelijk beoogd was door de vroedschap, 14 stuivers, dankzij het advies van Drappentier nog eens met zes stuivers was verhoogd.

Met het creëren van de mogelijkheid om penningen in te wisselen bij de thesaurier werd beoogd een circulatiesysteem op gang te brengen, waarmee de voorraad penningen op peil gehouden moest worden. Het lijkt erop dat die voorraad in de loop der jaren geleidelijk toch behoorlijk is geslonken. Mogelijk wisselden de vroedschapsleden de zilverlingen soms elders in tegen baar geld, raakten ze exemplaren kwijt of werd gewacht met inwisselen tot er een hele voorraad op de plank lag. Hoe het ook zij, een dreigend tekort aan penningen noopte de Goudse vroedschap op 16 augustus 1706 nog eens duizend exemplaren te laten slaan. Opmerkelijk daarbij was, dat de in 1692 vervaardigde stempels voor de penning kennelijk niet meer bewaard waren gebleven of in-

middels onbruikbaar waren, want de uitvoering van deze tweede emissie was aanmerkelijk minder stijlvol.

De voorzijde van de vroedschapspenning uit 1706 toont gravin Jacoba ten Voeten uit. Zij staat links van het wapen, met het hoofd naar rechts gedraaid. Het wapen is nu niet schildvormig maar ovaal. De wapenspreuk van de stad staat in deze versie niet op een lint, maar is tamelijk lomp neergezet in een afsnede. Ook staan er geen punten achter de woorden CONDITORIBVS VRBIS. Deze tekst beslaat verder een groter deel van de omtrek en is weergegeven in een andere letter. De keerzijde geeft hetzelfde stadsgezicht te zien als op de eerste penning, maar de riviergod houdt zijn drietand nu omhoog in plaats van omlaag. Verder ligt het grote schip op de IJssel een stuk meer naar rechts. Wij herkennen hier niet de hand van Josias Drappentier in, wat ook niet zou kunnen, want hij overleed op 3 augustus 1706, kort voor het besluit tot een nieuwe emissie werd genomen. De maker van de nieuwe penning was duidelijk een minder getalenteerde stempelsnijder. Wellicht dat de keuze voor deze graveur ook te maken had met de kosten. Van der Wiel, een muntenkenner die eerder over de Goudse vroedschapspenningen schreef,⁵ veronderstelt dat de tweede penning ook in Dordrecht werd geslagen en de stempels wellicht zijn gemaakt door de daar werkzame graveur Daniël Drappentier, een neef van Josias. Concrete aanwijzingen daarvoor zijn er niet. Dat er in die tijd een nauwe band heeft bestaan tussen Gouda en de familie Drappentier staat wel vast. Zo had Josias’ zoon Johannes eerder, in 1697, een speciale Goudse herdenkingspenning mogen graveren ter gelegenheid van de Vrede van Rijswijk.⁶

Waarde

Het penningensysteem heeft lang gefunctioneerd. Pas in 1795, met de komst van de Fransen, is het afgeschaft. Dat er een tijdlang intensief gebruik is gemaakt van de munten, is ook te zien aan de staat van sommige penningen. Er zijn de nodige exemplaren bewaard gebleven waarop de afbeeldingen op de munt behoorlijk zijn afgesleten door gebruik. Zilveren versies van de Goudse

Herdenkingspenning uit 1872 ter gelegenheid van 600 jaar stadsrechten. De munt is grotendeels gebaseerd op de oude vroedschapspenning

vroedschapspenningen duiken geregeld op bij muntenveilingen, in beide versies. De prijs is sterk afhankelijk van de staat van de penning, maar een exemplaar uit de eerste emissie overtreft met een bedrag tussen de 50 en 180 euro inmiddels sterk de zilverwaarde. Een penning uit de tweede reeks, met een mindere uitvoering maar dus met een kleinere oplage, levert tegenwoordig een nog hoger bedrag op van rond de 250 euro. De waarde van de gouden exemplaren van de Goudse vroedschapspenning, geslagen in de zeer kleine oplage van 70 exemplaren, is moeilijk te bepalen, maar zal vele malen hoger liggen. Gelukkig er is er ten minste nog een gouden penning van bewaard gebleven in de stad, die in het bezit is van Museum Gouda.

Bij gelegenheid van de herdenking van 600 jaar stadsrechten in 1872 heeft de Goudse vroedschapspenning overigens nog eens als inspiratie gediend voor het slaan van een herdenkingspenning. Die kreeg dezelfde opzet en voorstelling, maar is met haar 25 millimeter net iets kleiner dan de originele. Bovendien is op de voorzijde het omschrift aangevuld met 1572 VAN BERGEN YZENDOORN 1872, bedoeld als eerbetoon aan de markante burgemeester in die dagen. Op de keerzijde staat onder het stadsgezicht van Lepelaer de tekst GOUDA'S 600JARIG JUBILÉ. Deze herdenkingsmunt is inmiddels ook alweer bijna 150 jaar oud en wordt tegenwoordig te koop aangeboden voor rond de 150 euro, ongeveer net zo duur als zijn illustere voorganger uit 1691. Misschien wordt het daarom tijd in 2022, als gevierd wordt dat Gouda 750

jaar stadsrechten heeft, weer eens zo'n penning te slaan. Het loont blijkbaar de moeite.

Burgemeester Van Bergen IJzendoorn (самн)